

Bugát Pál folyóirata, az ORVOSI TÁR 1831—1848

BATÁRI GYULA

Az első magyar orvosi folyóirat a SÁNDORFI József által 1802-ben kiadott rövid életű *Orvosi és Gazdasági Tudósítások* c. kiadvány.¹ Ennek azonban csak három száma jelent meg, feltehetően az anyagi alap hiánya és közönség érdektelensége miatt.² A következő három évtizedben csak kísérletek történtek egy magyarországi orvosi szakfolyóirat kiadására. Ebben a korszakban jóformán csak a *Tudományos Gyűjtemény* volt az egyetlen fórum a tudományos jellegű gyógyászati tanulmányok részére. Nem véletlen tehát, hogy ennek a hasábjain jelentették meg az *Orvosi Tár* megindulását bejelentő közleményt.³ Az 1831-ben először megjelenő szaklap az első hosszabb időn át élő orvosi folyóiratunk.

A múlt század harmincas éveinek elején a hazai magyar nyelvű orvos irodalom fellendülése szükségessé tette, hogy Magyarországon is — mint az akkori Európa annyi országában — az orvosok saját szakfolyóiratukból tájékozódjanak és ebben publikálhassanak, közkinccsé téve tapasztalataikat. Korábban nem jelentkezett sürgetően ez az igény, hiszen orvosaink jelentős része német anyanyelvű lévén akadály nélkül tanulmányozhatta az akkor már nagy számban megjelenő német folyóiratokat.⁴

1830-ban BUGÁT Pál és SCHEDEL (TOLDY) Ferenc — akik maguk is orvosok voltak — mint a lap eljövendő szerkesztői felhívást intéztek a *Tudományos Gyűjtemény*ben „Hazánk Orvosaihoz”. Soraik körvonalazzák azokat a célkitűzéseket, amelyeket az alapítók meg kívántak valósítani a hazai orvosok és az egész magyar társadalom érdekében:

„Orvosi világunkban, úgy hisszük, senki sincs, ki egy a tudománynak napról napra haladását összegyűjtő s híven előterjesztő folyóirásnak nagy szükségét ne érezné. Vannak a külföldnek többen több illetén munkáji, melyek hazánk fővárosaiban némineműleg ismeretnek, de a Részekben lakó orvosok, és seb orvosok kezeikben csak ritkán fordulnak meg. Ritkán: részint nagyobb számok speciális köre, részint állapotunkhoz képest nagy árok —

1. BUSA Margit: *Az Orvosi és Gazdasági Tudósításokról.* = *Magyar Könyvszle.* 1957. 379—381. l.
2. BATÁRI Gyula: *Sándorfi József.* = *Orvostörténeti Közlemények.* 1972. 64—65. sz. 115—128. l.
3. BUGÁT Pál; SCHEDEL Ferenc: *Hazánk orvosaihoz.* = *Tudományos Gyűjtemény.* 1830. XI. köt. 123—125. l.
4. SZÉKELY Sándor: *A magyarországi orvosok szakmai tájékozódási forrásai a XIX. század első felében.* = *Orvostörténeti Közlemények.* 1971. 57—59. sz. 269—275. l.

részint a nyelv miatt, mely universitási pályájukon főképp vagy kizárólag deák vagy magyar munkákat forgattak. De azon hazánkfianak is, kik talán több rendbeli külföldi orvosi journalokat tartanak, kedves lehetne egy magyar orvosi foyóírásban mindnyájukból a legnevezetesebbet, leghaszonvehetőbbet és körülményeinkhez képest minket előlelőkép érdeklőt egybegyűjtve találhatni s ezáltal amazokat rájuk nézve valamiképp kipótolvá látni.

Végre igen érezhető tanulni, tapasztalni és jobbítani szerető századunkban egy olly hazai tárház nemléte, mely minden rendben levő orvosainknak alkalmat nyújtana tapasztalásaikat és gondolataikat közhaszonra letenni; a nálunk évenként megjelenő helybeli és egyéb állandó vagy elmúló befolyásokon alapuló s tulajdon természetel bíró epidémiákról szavaikat hallani; a kórházokról egymást bővebben és tudományosan tudósígtatni, azon pontokra függeszteni figyelmünket mellyek magyar egünk, földünk, életünk, testi alkotásunk, s nevelésünknel fogva különös és tulajdon tekintetet érdemelnek az orvos részéről."

A továbbiakban közlik, hogy a „Helytartótanács engedelmével, a m. kir. egyetem több Professzorai és számos egyéb hazai orvostársaink segedelmével jövő új esztendőkor ORVOSI TÁR czim alatt hazánkban legelső folyóírást fogjuk megindítani”.

Ezek után az általános célok ismertetésére kerül sor:

„mi practicus tekintetben az orvos-, seb-, és szemorvos-, szülész és lélekbúvár Tudományhoz, Orvosi Politiahoz és Orvosi Törvénytudományhoz tartozik, szüntelen szem előtt fogjuk tartani az ezekben folyvást teendő előmenetelt.”

A folyóirat rovatainak sorrendjét és a lap elrendezését a következő módon hirdették meg:

- „I. Eredeti vagy fordított practicus értekezések s egyéb eredeti észrevételek, figyelmeztetések, tapasztalások és kórtörténetek közlése, epidémiák leírása stb.,
- II. Kivonatok. Ezen szakaszban az orvosi folyó és egyéb munkákból a figyelemre és praxisban követésre legméltóbb dolgok kivonva, össze lesznek gyűjtve.
- III. Orvosi literatura, hazai s külföldi orvosi munkák megítélve vagy jelentve; el nem feledvén semmit, mi a gyakorló orvos, figyelmét bármely tekintetben megérdemli. Magyar orvosi műszavak megismertetése s róluk való számadás.
- IV. Orvosi vegyes tudósítások.
 - a) A Nagyméltóságú Magyar Királyi Helytartótanácsnak a hazai orvosi vagy dolgokat illető rendelkezései, a mennyire azoknak közzététele megengedtetik. Külső körülmények az orvosi dolgokban.
 - b) Orvosi intézmények megismertetése.
 - c) Előrelépések és megtiszteltetések (hazánkfiaié mint külföldön a jeles orvosoké).
 - d) Megholt magyar és külföldi jeles orvosok.
 - e) Minden hazánkban megüresedett orvosi, seborvosi stb. stációk jelentése.
 - f) Orvostudományi tudósítások.

Hol a szükség kívánandja, ábrázolatok is fognak adatni; s ha a részvevők száma megengedi, egy híres orvos képe is.”

Az idézett részből lényegében kitűnik, hogy az első magyar orvosi folyóirat szerkesztői a korszak hasonló jellegű külföldi, elsősorban a német orvosi szaklapok színvonalát szerették volna megközelíteni.

A magyar orvosi lap megteremtésének a leglelkesebb szervezője a fáradhatatlan BUGÁT Pál volt, aki az alapítástól a kiadvány megszűnéséig munkálkodott azon, hogy az *Orvosi Tár* megjelenését a rendkívül nehéz körülmények közepette is biztosítsa. Számatalan egyéb tevékenysége mellett szakított időt ezen — részére semmi anyagi haszonnal nem járó — feladatnak végzésére. BUGÁT a pesti orvosi egyetem tanára, az elméleti orvostan előadója, később az orvosi kar dékánja.

Másodpéld.

22.031

ORVOSI TÁR.

HAVONKÉNT

KIADJÁK

BUGÁT PÁL,

ORVOS DOCTOR, SZEMORVOSLÁS' NESTERE, PESTEN A' MAGYAR
KIRÁLYI TUDOMÁNTOK' EGYESIMÉNEN A' PHYSIOLOGIA', KÖZÖNS.
PATHOLOGIA' 'S THERAPIA' ÉS GYÓGYSEKTUDOMÁNT' RENDES
PROFESSORA, A' MAGYAR TUDÓS TÁRSASÁG' RENDES TAGJA

É S

SCHÉDEL FERENCZ,

ORVOS DOCTOR, SZEMORVOSLÁS' NESTERE, PESTEN A' MAGYAR
KIRÁLYI TUDOMÁNTOK' EGYESIMÉNÉN AZ ORVOSI KARNAK 'S A'
BERLINI KRITIKAI EGYESÜLETNEK TÁRSA, A' WÜRZBURGI PHI-
LOSOPHIAI ÉS ORVOSI TÁRSASÁG' LEVELEZŐ, 'S A' MAGYAR
TUDÓS TÁRSASÁG' RENDES TAGJA ÉS LEVÉLTÁRSOKA.

Dr. Hufeland' képevel 's néhány ábrázolattal.

I. évf.

HARMADIK KÖTET. VII—IX. füzet.

PESTEN, 1831.

Az Orvosi Tár' hivatalában,
Mária-Dorottya-útcza, 13. sz. 2d. emel.

1841-től az ő kezdeményezésére megalakuló Természettudományi Társulat elnöke is, számos könyv, tanulmány szerzője vagy fordítója. A másik szerkesztő SCHEDEL, későbbi ismertebb nevén TOLDY Ferenc orvos, egyetemi tanár, a tudományos igényű magyar irodalomtörténetírás megteremtője (1833-ig dolgozott együtt BUGÁTTAL, később FLÓR váltotta fel ebben a tevékenységében). Érdemes itt megemlíteni, hogy TOLDY irodalomtörténetében a szaktudományok irodalmát — így az orvosi irodalmat is — az irodalom szerves részének tekintette.

Maga a szerkesztőség a pesti Mária Dorottya utca 13. szám alatt székelt, a lapot Trattner és Károlyi nyomdájában nyomták ki.

A munkatársak között ott találhatók a kor legjelentősebb orvosi szerzői: LENHOSSÉK Mihály, BENE Ferenc, CSAUSZ Márton, FABINTI Teophyl, FRIVOLDSZKY Imre, GEBHARDT Ferenc, STÁHLY Ignác, PÓLYA József, FLÓR Ferenc, RUPP János, JANKOVICH Antal és sokan mások. Az *Orvosi Tár* jelentős eredményének könyvelhető el, hogy sok olyan pesti és főleg vidéki orvost is ösztökélt cikkírássra, aki korábban sohasem publikált. Ilyen módon gyakran értékes tapasztalatok váltak közkinccsé.

A lap nem sokkal megindulása után komoly erkölcsi támogatást kapott a hatóságtól, azaz a Helytartótanáctól:

„Mint hogy azon orvosi és sebési folyóírás melyet a kir. egyetem mellett Prof. Bugát Pál és Orv. Dr. Schedel Ferenc „Orvosi Tár” cím alatt Januárius hónapja óta adnak ki, az orvosi karnak és az ország főorvosának véleménye szerint az orvosi és sebórvosi tudomány előmozdítására igen hasznos és ajánlatos: az ország minden törvényhatóságának ezennel ezen hazai nyelven időszakonkénti folytatandó munkának kebelökben teendő kihirdetése meghagyatik azon okból, hogy az ország lakosai előtt ismeretessé legyen.
Kiad. November' 29. 1831.”⁵

Ez növelte a lap tekintélyét, és egyre több szakember érdeklődését keltette fel. Ezzel, az év végén kiadott közleményükben a szerkesztők meglegedetten emlékeznek a Helytartótanácsnak másik rendelkezésére is:

„Maga a N. Mélt. M. kir. helytartótanács kegyes pártfogására érdemesíteni's az ország minden törvényhatóságait hivatalos kihirdetéseivel megbízni méltóztatott.”⁶

Egyben bejelentették a lap profiljának bővülését; eszerint a továbbiakban gyógyszerészeti jellegű közleményeket is közzé tesznek az *Orvosi Tár* hasábjain.

Az *Orvosi Tár* tehát a magyarországi gyógyszerészek első jelentősebb szakfórumának is tekinthető. (Az első önálló hazai gyógyszerészeti lap majd csak 1848-ban jelenik meg Nyitrán. Megindulását ez is az *Orvosi Tár* hasábjain adja tudtul.)

Ugyanekkor ígérték meg egy orvosi szótár megjelenését is:

„s ha az előfizetők száma meg fogja engedni az esztendő végével egy magyar-deák és deák-magyar műszótárral ajándékozunk meg olvasóinkat, mellyben mind azon orvosi, sebórvosi, gyógyszerésztudományi stb. technicus terminusok meg lesznek magyarázva, mellyek Orvosi Tár két első évében találtatni fognak.”

Az *Orvosi Tár* és főleg maga BUGÁT Pál igen jelentős szerepet játszott a magyar orvosi nyelv megteremtésében. Az 1833-ban megjelent szakszótárában,

5. *Orvosi Tár*. 1831. 11. sz. (IV. köt.) 153. l.

6. *Az Orvosi Tárnak folytatásáról 1832-ben.* = *Orvosi Tár*. 1831. 11. sz. (IV. köt.) 158–160. l.

illetve máshol közölt műszavak jórésze ma is használatos. Ilyenek például: kórtan, légszó, láz, műtét, halottkém, végtag stb. Különösen bonctani és sebészeti műszavai bizonyultak szerencsésnek. Más szavai, mint például: dag (doganat), góg (gége), kér (kéreg), fogancz (foghúzó) stb. viszont később eltűntek.⁷ BUGÁT ilyen irányú munkája azért nagy jelentőségű, mert KAZINCZY és más nyelvújítók tevékenysége jobbára csak a szépirodalom területére korlátozódott.

1833-ban a szerkesztők sajnos kénytelenek voltak megszakítani az *Orvosi Tár* kiadását; kellő érdeklődés hiánya és anyagi okok miatt. A lap megszűnését a következő formában jelentették be:

„Olvasóink száma már a múlt évben is fogyván; ez idén pedig, midőn folyóiratunkat többek ösztönzésére folytatnók előfizetőink száma költségeinket sem fedezvén; kénytelenek vagyunk kinyilatkoztatni, ha a megyék orvosai különösen, de általában az egész orvosi rend elébbeni részvételüket meg nem újítják; idő- és pénzbeli áldozatainkat az év végéig ugyan fogjuk folytatólag tenni, de tovább nem. Úgylátszik, korán jövénk még ezen intézetünkkel . . .

Pesten, április elején. 1833.

Az Orvosi Tár Kiadói.”⁸

Ekkor úgy látszott, hogy a magyar orvostársadalom hosszú ideig nem rendelkezik majd magyar nyelvű gyógyászati folyóirattal. Így is történik, ha BUGÁT Pál lelkes buzgolkodása, és önfeláldozó támogatók kis csoportja majdnem öt éves szünet után fel nem támasztja az *Orvosi Tár*at.

Az első hosszabb életű magyar orvosi szakfolyóirat indulásakor nem tudta ugyan megvalósítani célkitűzéseit, de megteremtette a lehetőséget, hogy a második periódus valóra válhassa azokat.

1838—1848

Az *Orvosi Tár* 1838-as felelélesztésében BUGÁT önzetlen munkálkodásán kívül három jelentős tényező játszott közre. Az első FLÓR Ferenc társszerkesztő jelentős anyagi támogatása. A második az 1837-ben alapított Pest-Budai Orvosegyesület segítsége. Végül STÁHLY Ignác helytartósági tanácsos, országos főorvos támogatása, aki az ország megyei orvosai részére hatvan példányt rendelt meg a lapból.⁹ Mindez együtt tette csupán lehetővé, hogy az *Orvosi Tár* ismét megjelenjék.

A lap újraindulásáról így nyilatkoztak a szerkesztők:

„Mintán első alkalommal az Orvosi Tár 3 évig folytatódott, annak olvasói annyira megfogytak, hogy a szerkesztők kénytelenítettek annak tovább folytatásával felhagyni, azolta ötödfél év folyt le, az Orv. Tár olvasóinak maradéka e részről mintegy elárvulva s nyilé az említett folyóirat félbe szakadását, s lelkesebb része kért . . . , hogy hoznók annak kiadását ismét divatba; mit szívünkre vévén . . . elgondolván, hogy tárunk első ízbeni felakadása óta orvosi közönségünk jóval szaporodott, eltökélettük . . . azt újra folytatni.”¹⁰

7. GORTVAY György. *Az újabtkori magyar orvosi művelődés és egészségügy története*. Bp. 1953. 94—95. l.

8. *Olvasóinkhoz*. = *Orvosi Tár*. 1833. 248. l.

9. PALLA Ákos: *Az Orvosi Hetilap centenáriumi emlékkönyve*. Bp. 1959.

10. *Az orvosi közönséghez az Orvosi Tár ügyében*. = *Orvosi Tár*. 1838. 12. sz. (szept. 16.) 187—191. l.

Ugyanitt még tiszteletdíjat is ígérnek a szerzőknek.

Figyelemreméltó körülmény, hogy BUGÁTÉK a más nyelven író szerzőket is felszólítják cikkeik írására:

„A más nyelveken írottat pedig átfordítandjuk... ha valaki latin nyelven *classice* kidolgozott munkát tárunkba küldend, annak láttunkban szinte helyet engedendünk.”¹¹

Az abban a korban szokásos szenvedélyes hangú, legtöbbször személyeskedő vitákat megelőzendő kijelentették:

„Folyóiratunkat vita helyévé lenni soha nem engedjük, csak merőleg tudományos tárgyak feletti vitatkozások nyerhetnek benne helyet... *criticáink* is igazságosak ugyan, de mindig szelídek leendnek...”

Bejelentik azt is, hogy orvostörténeti adalékokat is rendszeresen kívánnak közölni: „nevezetesebb, főképp honi orvosok biográphiáit.”

BUGÁT Pál 1840-ben igen figyelemreméltó cikkben fejti ki, hogy milyen követelményeknek kell egy hazai orvosi folyóiratnak megfelelni. Ez alkalommal általánosságban is igyekszik az időszaki kiadványok célját, jellegét és a tudomány gyors terjesztésében betöltött szerepét meghatározni. Tanulmánya egyike azon első magyar nyelvű közleményeknek, amelyek a periódikák fontosságát, a tudományos kutatásban elsődleges szerepét hangsúlyozzák. Erről így ír BUGÁT:

„A tudományos folyóiratok általában rakhelyei (*depositoriumai*) az egyes tudományos ismereteknek, melyeknek nemcsak az olvasók veszik azonnali hasznát, hanem időről időre az egész munkák szerzői is azokhoz folyamodnak: melyekbe tehát ezen utolsó tekintetből az egész kerek, bevégzett tudományos munkák nyers anyagrészei (*materialái*) még feldolgozatlanul vannak lerakva.”¹²

Figyelmet érdemel következő megállapítása:

„A tudományok serkentésére, terjesztésére, s illendő feszületben tartására a folyóiratok bizonyonnyal többet tettek, mint az egészen bevégzett munkák; noha más részről azt sem tagadhatjuk, hogy ki csak magát egyedül csak folyóiratokból műveli, az mindenkor felületes marad.”

Majd a külföldi folyóiratokból átvett anyag, a referálás jelentőségére hívja fel a figyelmet:

„Az eddig állított egyes eszmék új fölhalált és tapasztalt... dolgok bizonyítása; vagy megezáfolása; rosszul rendelt eszmék jó rendbe hozása;... ezen fő czélain kívül még más hasznai is vannak, úgy a tudomány nem különben mint a levegő, az egész emberi nem közbirtoka lévén... azt egyik folyóirat a másiktól át vévén, az a számtalan fedezett ösmeretekkel a külföldnek kedveskedik...” Hasznos szolgálatot tesznek továbbá a folyóiratok: „hogy az olvasókat minden nevezetesebb elműve, legyen az hazai vagy külföldi, így elemeztetvén, ezekből részben kivonatokat részint mutatóanyagokat adnak.”

BUGÁT rámutat az irodalmi viták jelentőségére is, majd költői hasonlattal szól a szerzők és az olvasók sajátos kapcsolatáról:

11. *Orvosi Tár*. 1838. 12. sz. (szept. 16.) 187–191. l.

12. BUGÁT Pál: *Az orvosi folyóiratok természete különösen hazánkra alkalmazva...* = *Orvosi Tár*. 1840. 1. sz. (jan. 5.) 1–8. l.

„A folyóirat oly szellemi kötél, mely láthatatlanul kötvén össze az írók olvasók seregét, ezek közé valóságos lelki rokonság keletkezik; mi szerint a folyóirat annál érdekesebb, minél egy részről több írók tűnnek fel benne, és más részről minél több olvasók sereglenek zászlója alatt össze . . . az olvasók kis száma elbénítja az írók munkásságát, s a folyóirat korai halálát okozza.”

Újra felvetődik a magyarnyelvűség kérdése is:

„Magyar ajkú s lelkű orvosok legyünk, mit nem csak az ész, hanem szív is parancsol, mert midőn csekély tudományosságunkat a miveltebb Európa roppant tudományosságával összehasonlítjuk, ne fájjon e szívünk, ne piroljon-e arcunk hátramaradásunkon? de egyébként is mi mások legyünk hát, mint magyar orvosok? talán németek, hisz ekként egy más literatura zsoldjába állunk . . . hon pedig literatúránk mostani állásához képest közepszerű erővel is sok szépet, jót és hasznost eszközhessünk? — avagy talán konyhai latinokká fajulván, s nemzetünk törzsökétől ekként elszakadván, világpolgárokká legyünk?”

1842-be már büszkén jelenti az *Orvosi Tár* szerkesztősége, hogy külföldi lap is közöl kivonatokat cikkeiből:

„Az ausztriai évkönyvek nagytisztelt szerkesztőségének . . . ama önkényes nyilatkozatát idézzük elő, mellynél fogva a magyar Orvosi Tárnak benső értéke elősmertetvén, . . . időről időre kivonatát közleni szándékozik; — mely ígéretét tellyesítőleg az adott szót tetteg is életbe léptetvén, már ezáltal nemcsak külföldi testvérei koszorújába fogadta a magyar literatúrát, hanem egyszersmind szép mezőt nyitva rendünknek, hogy gondosan gyűjtögetvén hazai tapasztalatokat és közölvén honi termékeket, azokkal lassanként a külföldi is megismerkedvén illy módon bennünket mint egy serdülő haza, munkás igyekezetű fíjait nemcsak figyelemre, de végre becsülésre is méltóknak találhasson.”¹³

Bugárék az eredeti közlemények publikálása mellett legfontosabb feladatuknak a külföldi folyóiratok és könyvek tartalmának az ismertetését tartották. Éppen ezért külön rovatot alapítottak erre a célra a lapban *Kivonatok idegen lapokból és munkákból* címen.¹⁴ A rovaton belül az egyes orvosi szakágak kivonatai külön fejezetcímeikkel jelentek meg:

Íme a csoportosítás:

- A) Természet- vegy- és növénytan
- B) Boncz- és élettan
- C) Ép- gyógyszer- és méregtan
- D) Kór- és gyógytudomány
- E) Sebészség és szemészet
- F) Szülészet, nő és kisdud betegségek
- G) Rendőrségi és törvényszéki orvostan
- H) Elmebetegségek
- I) Állatorvoslás.

A feldolgozott szakfolyóiratok közt természetesen a németül írottak vezetnek. (Ebben az időben ezen nyelvterületen adták ki a legtöbb orvosi jellegű folyóiratot.) A német után a francia és az angol nyelvű lapok következtek. De kivonattoltak olasz, sőt svéd nyelvű folyóiratokat is. Így aztán, ha közvetve is, az *Orvosi Tár* olvasói tájékozódhattak a korszak legjelentősebb európai orvosi közleményeiről. A cikkeket általában csak oly mértékben rövidítették le, hogy azok eredeti tartalma teljesen érthető legyen.

13. *Értesítés az Orvosi Tár maradása ügyében.* = *Orvosi Tár.* 1842. 5. sz. (jan. 30.) 79—80. l.

14. *Kivonatok idegen lapokból és munkákból.* = *Orvosi Tár.* 1842. 6. sz. (I. köt.) 89. l.

Az *Orvosi Tár* újraindulása óta szoros kapcsolatban állt a budapesti Orvos Egyesülettel. Ez az együttműködés már a lap fejlődésén is tükröződött: „Orvosi Tár. A Budapesti Királyi Orvosegyesület közös munkálataival.” Az Egyesület segítsége — a feltételezett anyagin kívül — más módon is megnyilvánult. Ugyanis a Budapesti Orvos Egyesület „olvasdá”-val rendelkező könyvtára jelentős könyv és folyóirat anyagát használták fel a szerkesztői, referálói munkában.

Az *Orvosi Tár* viszont rendszeresen közölte az Egyesület híreit és üléseinek jegyzőkönyveit. Különösen érdekesek az Egyesületi könyvtár fejlődéséről, gyarapodásáról közzétett írások. Ezekből például megtudjuk, hogy a már említett olvasóteremmel gyarapodott a könyvtár: „Elhatározottat, hogy az orvosi hírlapok eddig czéliránytalan keringése helyett olvasda (lectorium) alapítassék . . .”¹⁵

Az ország különböző vidékein egymásután, a pesti mintájára megalakuló orvosi egyesületekről is rendszeresen tudósított az *Orvosi Tár*. Érdekes felfigyelni arra a körülményre, hogy az egyesületek megalakulásukkor egyik fő kötelességüknek tartották szakkönyvtár létesítését, és orvosi folyóiratok előfizetését. Erről így tudósított például a szatmári orvosi egyesület:

„Tökéletesbülni a művészetben, s a tudományban haladni volt első czélunk . . . Megszerezvén egyesülten a legjobb honi s külföldi folyóiratokat, mint a korszak legjelesb természetbúvári fürkészeteinek s tapasztalatainak gazdag kincstárát . . . Egy közhasználatú könyvtár alapjait megvetettük.”¹⁶

Ezenkívül értesülünk a pápai, miskolci, eperjesi, temesvári, aradi és más vidéki orvosi egyesületek megalakulásáról.

BUGÁR Pál a Természettudományi Társulat alapítói közé tartozott, s annak magasrangú tisztségviselője is volt. E körülmények indították arra, hogy az akkor még folyóirattal nem rendelkező Társulat híreit az *Orvosi Tár* hasábjain tegye közzé. Ugyanakkor néhány természettudományi jellegű tanulmányt is közölt a lapban. Ezen elhatározását így indokolta:

„A csirájában lévő magyar természettudományi társulat, mely világra születését . . . reményli, időről időre összejövén, benne nem ritkán igen érdekes természettudományi ismeretek és értekezések közöltetnek, melyek mivel jobbadán rendünket illetik leginkább: ezért azok . . . tárunk által közöltetnek.”¹⁷

A hosszú ideig versenytárs nélkül álló *Orvosi Tár* alapítása után több mint egy évtizeddel egy új gyógyászati folyóirat indult. Ugyanis 1842-ben SCHÖPF-MEREI Ágoston egy új orvosi szaklapot adott ki, amely a harmadiknak tekinthető Magyarországon.¹⁸ SCHÖPF kiadványát, a *Magyar Orvos- Sebészi és Természettudományi Évkönyveket* annak feltételezésével hozta létre, hogy a magyar

15. *A budapesti kir. orvosegyesület 1842-iki október 14-dikén tartott ülésének jegyzőkönyve.* = *Orvosi Tár.* 1842. 22. sz. (nov. 27.) 337—340. l.

16. *Dr. Jelenffy Károl szathmár-megyei főorvosnak a szathmári orvosegyesület 1841-dik évi július 1-ső napján tartott gyűlésében mondott beszéde.* = *Orvosi Tár.* 1843. 18. sz. (okt. (30.)) 285—288. l.

17. *Tárunk által szorosan természettudományi ösmeretek és értekezések is közöltetnek.* = *Orvosi Tár.* 1842. 8. sz. (febr. 20.) 125. l.
július 1-ső napján tartott gyűlésében mondott beszéde. = *Orvosi Tár.* 1843. 18. sz. (okt. (30.)) 285—288. l.

18. *BATÁRI GYULA: Schöpf-Merei Ágoston orvosi folyóirata.* = *Orvosi Hetilap.* 1971. 30. sz. 1783—1785. l.

orvosi társadalom már képes egyidejűleg eltartani két gyógyászati lapot. SCHÖPF az *Orvosi Tár* érdemeit és jelentőségét elismerve indította meg lapját. Különösen sokra becsülte az *Orvosi Tárnak* a magyar orvosi nyelv kialakítása területén végzett fontos munkáját. Lapja bevezetőjében erről így ír:

„Az orgánumok czélszerű szaporítása az egész organizmusban nagyobb munkásságot gerjeszt; több bolt, több vevő, és részünkről erősen azon leendünk, hogy öregebb testvérünk mellett fönnállhassunk...”¹⁹

Maga az *Orvosi Tár* annyira nem tekintette vetélytársának SCHÖPF orvosi lapját, hogy hasábjain többször helyt adott a folyóirattal kapcsolatos hirdetményeknek. A lap megindulásának bejelentésére is itt kerül sor. Az *Orvosi Tár* közli SCHÖPF bejelentését lapjának irányváltásáról is:

„A budapesti kir. orvosegyelet... ülésében több tagok által megpendített eszme, hogy czélszerű lenne évkönyveinknek gyermekgyógyászati irányt adni. Okul hozatot fel, hogy ekképpen a két magyar orvos lapok mindegyike a másiktól megkülönböztető sajtóságot, s tulajdon kört nyerne: a gyermekgyógyászat pedig oly fontos és terjedelmes ága az orvosi működésnek, hogy megérdemli az egyik folyóirat különös figyelmét.”²⁰

Ilyen baráti gesztusok mellett némi nézeteltérésre is sor került a két lap között. Például egyszer a *Tár* helyt adott az *Évkönyveket* becsmélő cikkeknek:

„Előttem fekszik a Schöpf által szerkesztett orvos-sebészi s természettudományos évkönyvek első füzeté. Sokat igaz nem vártam tőle, de hogy illy rutul megfogok csatlakozni arra még sem számítottam. A Schöpf cikkeiben semmi logica és a nyelv milly hibás!... A hamarkodás s hevenyezés nagyon meglátszik az egész füzetben.”²¹

A névtelenségbe burkolozó cikkíró vádjai egyetlen vonatkozásban sem fedték a valóságot. SCHÖPF lapja is tartalmazott néhány, az *Orvosi Tár* ellen irányuló célzást, de ez nem akadályozta meg abban a szerkesztőt, hogy lapja megszűnését is itt jelentse be:

„A budapesti kir. orvosegyesület egyik munkás tagja... megpendített egy tervet, miszerint a kir. egyesületnek tulajdon költségével folyóiratot kellene megindítani. Meggyőzöttem azóta, hogy ezen tervet számos tagtársak pártolják... ezennel az orvosi sebészi évkönyvek kiadását megszüntetem. Három magyar orvosi lap jelenleg még fenn nem állhat... A régibb érdemdúsabb Orvosi Tárt illeti az elsőség az általam szerkesztett ifjabb lapom előtt; melyeket — hidje el a tisztelt olvasó közönség — eddig is csak kárommal lehetett fönn tartani.”²²

A SCHÖPF-MEREI által említett, és az Orvos Egyesület által kiadandó lap terve nem valósult meg. Így tehát az *Orvosi Tár* ismét egyedüli közlönye lett a magyar orvosi társadalomnak.

A gyümölcsöző kapcsolat SCHÖPF-MEREIvel a későbbiekben is megmaradt, több — elsősorban gyermekgyógyászati jellegű — cikke jelent meg a *Tárban*.

19. E lapok tartalma s iránya. = *Magyar Orvosi és Természettudományi Évkönyvek*. 1842. 1. sz. 2. l.

20. *Figyelmeztetés az orvosi évkönyvek ügyében*. = *Orvosi Tár*, 1845. 7. köt. (Számzatlan, a kötetlap után).

21. — p—: *Levelezések*. = *Orvosi Tár*, 1844. 5. sz. (jan. 28.) 78—79. l.

22. *Az orvossebészi évkönyvek megszüntetése*. = *Orvosi Tár*, 1846. 13. sz. (márc. 22.) 206. l.

közvetlen segítséget kapnak és, hogy a szabadabb sajtóviszonyok lendítenek majd a lap helyzetén:

„Ha országunk széles térein orvos kollégáink közt végig tekintünk, tárunk már csak hazafiság tekintetéből is dicsérendő, igen kis számú íróit és olvasóit ide nem tudván, a tömeg tespedésénél egyebet alig látunk. Ez meddig fog még így tartani? . . . Nem uraim, ez többet így nem maradhat, szerkesztők magunkban erősen feltevők, vagy mindent kockára tenni és célunkat kivívni, vagy nemes törekedésünk 13 éves pályájáról lelépni . . . A szabadabb sajtó bennünket a magas és terjedelmes célunk elősegítésében bizonnyal elősegítend . . . mi szerkesztők kötelességünké tettük, minden közintézetekben — bár hivatalnok legyünk is — betekinteni, betérünk kórházainkba, be tanintézetekbe megtekintjük gyógyszerárainkat, meg minden hivatalos szobát . . . hogy országunk orvos ügyei felett tudományos tekintetből örködjünk, hogy a visszaéléseket kiirtsuk . . .

Ha tárunk iránti részvétel 13 évi jegyzeteinket fölütvén, tekintjük, nem tudom pirulnunk kell-e inkább a részvételeinken, vagy csodálunk állandóságunkat, hogy illy fogyasztó apathia közepette néhány íróinkkal és olvasóinkkal illy szép évek során át húztuk tárunk igáját. — Hiszen mi jelenben rosszabb állapot — vagyunk, mint 17 évvel ezelőtt midőn tárunkat legelőször megindítottuk . . . nézze meg bár akárki az akkori és utolsó féleves olvasóink számát . . .”²⁶⁾

Újra válságos helyzetbe jutott tehát az *Orvosi Tár*, mivel a megyei főorvosok saját pénzükből nem hosszabbították meg az előfizetést. De ezen viszonyok ellenére is nagy elszántság tükröződik a szerkesztők soraiból.

1848. március 15. után a lap nagy terjedelemben foglalkozott az akkor széles méretekben kibontakozó orvosi mozgalmakkal, sajnos egyben teret adva személyeskedő vitáknak is.

Hamarosan megalakult az általános orvos egylet, radikális reformcélkitűzésekkel programjában. Lényegében a budapesti Orvos Egyesület bővült ki országos szervezetté. Az *Orvosi Tár* lelkesen üdvözölte az új szervezkedést:

„Ezen intézet nem zárt testület többé! — „függetlenség és nyilvánosság” jelszava ezen chinai falak közé is behatolt . . . hogy ezen testület minden okleveles orvos vagy sebész tudort hasonló jogokkal és kötelességgel belépesre hívjon fel.

Mindazonáltal tehát kik a tudományos fejlődés iránt meleg részvétellel viseltetene, testvéreileg szólítjuk föl lépjenek közibünk . . . Ezt követeli a Haza, ezt várja az emberiség.”²⁷⁾

Maga *BUGÁT Rendünk átalakulása* című cikkében foglalkozott a március 15. után kibontakozott orvosi mozgalmakkal és azok jelentőségével.

Az új orvosi testület hivatalos lapjává nyilvánította az *Orvosi Tárt*: „Hivatalos közlönyvé választatván ebbeli hivatásunkat a következő okiratok közlésével kezdjük meg . . .”²⁸⁾ Ugyanitt számolnak be arról, hogy a mindenütt tevékeny *BUGÁT* a többi közt a kolozsvári orvosi lyceum orvosi egyetemé nyilvánítását javasolta.

A nagy lehetőségekkel kecsegtető forradalmi hónapokban, 1848 végén senki sem gondolhatta, hogy az *Orvosi Tárnak* az utolsó számait adják ki. A feltehetően utolsó füzetben még azt közölték a szerkesztők, hogy a nehéz háborús viszonyok ellenére 1849-ben is meg kívánják jelentetni lapjukat:

26. *Még egy nyílt levél Tárunk ügyében.* = *Orvosi Tár.* 1848. 3. sz. (jan. 16.) 33–37. l.

27. *Pesti orvoskar.* = *Orvosi Tár.* 1848. 13. sz. (márc. 26.).

28. *Orvosi Tár.* 1848. 1. sz. (júl. 2.) 1. l.

„Azon reményre támaszkodván, hogy — minél több részről bízattva vagyunk — központunkhoz közelebb eső, és központunkban létező ügyfeleink legalább egyidőre tőlünk elszakasztott olvasóinkat — főképp erdélyi ügyfeleinket értjük — pótolandják a zivataros és még zivatarosabbá válható idő ellenére is az 1849-dik évben még mindig folytatandjuk lapjainkat, mert a bennünket néminemüképp összetartó lapok megszüntével egyetlen más e nembeli újságlap sem létező, sodrunkból úgyszólván egészen kijönnek; holott mégis e háborús időkben . . . oly tárgyak emelkedhetnek föl, mellyek nem tudása nem csak egyetemes rendünkre, hanem egész országunkra is káros hatást gyakorolhatnának. Barátaink fölszólítására tehát elhatározók magunkban, lapjainkat a jövő félévben is folytatni; mit csak úgy tehetünk; ha egy részről pedig olvasóink pártolandják ügyünket; mellyeket mi egész addig folytatandunk, míg csak részvevő olvasóink netalántani csekély száma miatt lapjaink kiadásában pozitív káraink nem mutatkozandanak.”²⁹

A háborús események, Buda és Pest a forradalmi kormány által történő kiűritése megakadályozták, hogy az *Orvosi Tár* 1849-ben is megjelenjék. Arról nincsen tudomásunk, hogy Debrecenben, a kormány új székhelyén kísérletek történtek volna a lap újraindítására. E válságos időkben ismét magyar nyelvű orvosi folyóirat nélkül maradt az ország orvosi társadalma, — a gyógyítási tudomány nagy kárára — egészen 1857-ig, az *Orvosi Hetilap* megjelenéséig. Közben csupán egy német nyelvű gyógyászati folyóirat jelent meg Magyarországon, a *Zeitschrift für Natur- und Heilkunde in Ungarn*.

Végül ismételen hangsúlyoznunk kell BUGÁT Pál szívós akaraterejének jelentőségét; neki volt köszönhető, hogy az első jelentős magyar nyelvű orvosi folyóirat másfél évtizeden át, rendkívül mostoha körülmények közt megjelenhetett. Mivel BUGÁT fontos szerepet játszott az 1848-as eseményekben — országos főorvossá nevezték ki — a forradalom leverése után már nem indíthatta meg újból lapját, még állásától is megfosztották.

Az Orvosi Tár szakcikkeiről

Úgy gondoljuk, röviden írunk kell az első jelentősebb magyar orvosi folyóiratban megjelent szakcikkekről is.

Az önálló gyógyászati tanulmányok általában a római I.-gyel jelölt *Értekezések, apróbb közlések, kivonatok (Jeles közlések, orvosi tapasztalások)* elnevezésű rovatban kerültek közlésre. E rovat „mind azon ismereteknek áll tárva, mik a gyakorló orvost hivatalos pályáján elősegíthetik.”³⁰ Különösen sokat foglalkoztak az akkor még nagy emberáldozatot követelő járványokkal. Például SCHORDANN Zsigmond professzor írt erről a témáról: *Észrevételek a magyarországi cholerajárványról*³¹ címen. DR. WINDISCH Leopold egy évtizedekkel korábbi járványról számolt be: *A ragadó hagymáz hazánkban 1809-ben.*³² Igen értékes dokumentumok — még a mai kutatók, orvostörténészek számára is — a sok statisztikai adatot is magukban foglaló kórházi évi jelentések. Ilyen az ugyancsak DR. WINDISCH tollából származott: *Sz. Rókus-kórházi tapasztalások. Számadás azon betegségekről, mellyek 1831-ben Pesten a' polgári Sz. Rókusról nevezett kórházban orvosoltattak.*³³ Ugyanitt külön jelentés számol be a fiók kórházak tevékenységéről is: *Áttekintés*

29. *Előfizetési jelentés.* = *Orvosi Tár.* 1848. 25. sz. 400. l.

30. *Vezér szó.* = *Orvosi Tár.* 1831. 1. sz.

31. *Orvosi Tár.* 1831. 8. sz. 119—148. l.

32. *Orvosi Tár.* 1831. 12. sz. 163—193. l.

33. *Orvosi Tár.* 1832. 2. sz. (V. köt.) 99. l.

azon nyavalyáknak mellyek 1830/1 esztendőben a' Sz. Rókusi 's fiók kórházakban orvosoltattak. De helyet adtak olyan érdekes — ma már talán nem tudományosnak minősíthető — közleményeknek is, mint: *Néhány szó a' Színművészek betegségeiről*, amelyben megállapították, hogy „bizonyos szerepek, állandóan egyforma rossz befolyást gyakorolnak.”³⁴

Foglalkoztak az 1838-as nagy pesti árvíz orvosi vonatkozásaival is, erről DR. ECKSTEIN Fridrik írt: *Budapesti vízáradás 1838-ban orvosi tekintetben.*³⁵ Közöltek jelentéseket egy-egy vármegye vagy járás egész évi, fél vagy negyedévi egészségi állapotáról. Ezekben érdekes módon igen részletesen számoltak be az időjárás alakulásáról is. DR. BITTNER Imre Arad megye egyik járásáról szolgáltat adatokat: *Idő- s kórjárat nemes aradmegye borosjenői járásában az 1841-diki év harmadik negyedében*³⁶ címen. Az orvosi oktatási intézményekről is adtak ki beszámolókat. Ilyen volt KÓSA Mózes irata: *Kolosvárott létező orvosszébszi tantintézet állapota.*³⁷ Több cikk jelent meg a korabeli orvosi irányzatokról, például a hasonszenvészeti (homeopathia) gyógyításról. Bár az *Orvosi Tár* lényegében — a ma már tudománytalanak minősített, de akkor divatos irányzat — ellen foglalt állást, hasábjain helyt adott a pro és kontra véleményeknek.³⁸ E tárgyban nyilatkozatot tettek közzé, amelyben a mai napig is helytállóan állapították meg BUGÁTÉK, hogy az orvosok szakmai vitáit nem a nagyközönség nyilvánossága előtti, hanem a szaklapok hasábjain kell lebonyolítani.

Orvostörténelmi dolgozatok is jelentek meg az *Orvosi Tárb*an, köztük sajnos nem sok a magyar vonatkozású. Ezek közé tartozik DR. HORVÁTH János Hont vármegyei főorvos terjedelmes értekezése: *Adatok a gyógytudomány korábbi történetéhez a zsidók között.*³⁹ Értékes kezdeményezés volt az is, hogy felhívást tettek közzé magyar orvostörténelmi források, dokumentumok „Minden írt és iratlan orvos-történelmi kútforrásokat, u. m. szóhagyomány, orvosi emlékjelek, feliratok, oklevelek, életrajzok és minden magyarhoni orvostant illető kéziratok vagy nyomtatások . . .”⁴⁰ összegyűjtésére.

Az *Orvosi Tár* szerkesztői figyelték a más kiadványok orvosi vonatkozású közleményeit, igyekeztek leleplezni szélhámos jellegű orvosi hirdetéseket, csodagyógyszereket reklámozó hirdetményeket:

„Orv. Tárunknak pályatársa került!

E pályatársunkról tisztelt olvasó közönségünk tán semmit sem tud, azért őt bemutatni kötelességünknek tartjuk. Ez nem más mint a „Pesther k. k. priv. Kuntschafts- und Auctions-blatt”. Már több éve annak, hogy ezen lapok a szenvedő emberiség rovására mindenféle „Rheumatizmus- Amuletten, Magen-Essenz, Universal-Pfiaster Hühneerangen und Frost beulen, Zahnpulver, . . . stb. encsebencsem haszontalanságok közöltetnek . . .

— Oh politia medica . . . mikor jó el a te országod.”⁴¹

Az *Orvosi Tár* utolsó számaiban — 1848 végén — jutott még hely, a katonarvososi cikkeknek és közleményeknek.

34. *Orvosi Tár*. 1838. 8. sz. (aug. 19.)

35. *Orvosi Tár*. 1838. 1. sz. (júl. 1.)

36. *Orvosi Tár*. 1842. 11. sz. (márc. 13.) 161—175. l.

37. *Orvosi Tár*. 1842. 4. sz. (júl. 24.) 63. l.

38. *Békés vitatkozás iránti nyilatkozat.* = *Orvosi Tár*. 1843. 1. sz. (júl. 2.)

39. *Orvosi Tár*. 1845. 22. sz. (máj. 25.) 341—346. l., 23. sz. (jún. 1.) 360—366. l.

40. *Kérelem.* = *Orvosi Tár*. 1845. 21. sz. (nov. 16.) 328. l.

41. *Orvosi Tár*. 1847. 25. sz. (jún. 20.) 398—399. l.

A BUGÁT Pál szerkesztésében másfél évtizeden át megjelenő *Orvosi Tár* azzal, hogy lehetőséget teremtett a hazai gyakorlati és tudományos orvosi közlemények megjelentetésére és sok külföldi gyógyászati szaklap cikkeit közvetítette, megvetette a magyar orvostudomány és irodalom fejlődésének alapját, jelentős szerepet vállalt a hazai orvostársadalom magyarrá formálásában is.

Die Zeitschrift „Orvosi Tár” (Ärztliches Magazin) von Pál Bugát 1831—1848

GY. BATÁRI

Am Ende der zwanziger Jahre des vorigen Jahrhunderts haben die Besten der heimatischen Ärzte schon die Erscheinung einer Zeitschrift für Heilkunde in ungarischer Sprache in Ungarn ausdrücklich beansprucht.

Im Jahre 1830 haben die Ärzte Pál BUGÁT und Ferenc SCHEDEL (TOLDI) die Gründung eines ärztlichen Fachblattes, des *Orvosi Tár* angemeldet. Das Hauptziel der Zeitschrift war die Mittheilung originalen ärztlichen Publikationen, ferner die Bekanntmachung — auszugsweise — der wichtigeren Artikel ausländischer therapeutischen Zeitschriften. Es wurden auch pharmazeutische Aufsätze fortlaufend veröffentlicht. Unter den Mitarbeiter des *Orvosi Tár* finden wir die besten einheimischen ärztlichen Schriftsteller der Zeit.

Nach dreijährigem Erscheinen mussten im Jahre 1833 die Redakteure die Erscheinung des Blattes *Orvosi Tár* hauptsächlich wegen Mangel an notwendiger Interesse, aber auch wegen materiellen Gründen unterbrechen. Aber im Jahre 1838 konnte die Zeitschrift wieder erscheinen. Das war in erster Reihe der Selbstlosen Tätigkeit von Pál BUGÁT zu verdanken, ferner auch der sehr bedeutenden materiellen Unterstützung des neuen Mitschriftleiters, des Arztes Ferenc FLÓR. Der im Jahre 1837 gegründete Verein der Ärzte von Pest-Buda hat auch Hilfe geleistet. Endlich ist auch noch von grundlegender Bedeutung die Unterstützung von Ignác SRÁHLY des Statthalterrats und Landesarztes zu erwähnen: er hat für die Komitatsärzte des Landes sechzig Exemplare der Zeitschrift bestellt.

Die zweite Periode des *Orvosi Tár* hat weitere Niveauverbesserung der Zeitschrift mit sich gebracht. Die Erfolge waren in erster Linie Pál BUGÁT zu verdanken, der nebst anderen Inanspruchnahmen unermüdet darum bestrebt war, dass seine Zeitschrift das wichtigste Organ und gleichzeitig der Interessenschützer von der ungarischen ärztlichen Gesellschaft sei.

In der zweiten Hälfte der vierziger Jahren beschäftigt sich die Zeitschrift immer mehr mit der gesellschaftlichen und materiellen Lage der Ärzte im Lande. Fast auf allen Gebieten des ärztlichen Lebens drängte sie auf grundlegende Reforme.

Es muss noch erwähnt werden, dass die Zeitschrift *Orvosi Tár* diejenigen Verordnungen der Behörden, die ärztliche Beziehungen hatten, regelrecht mittheilte, auch die ärztlichen Statistiken und die Nachrichten der ärztlichen Vereine, die Protokolle der Természettudományi Társulat (Gesellschaft für Naturwissenschaft), die Aufstellungen der Krankenhäuser des Landes, persönliche Nachrichten von den Ärzten (Ernennungen, Todesfälle usw.), regelrecht benachrichtete sie über die Ereignisse der ärztlichen Unterrichtsinstitutionen in Pest und Kolozsvár (Klausenburg, heute Cluj, Rumänien), aber auch über die einheimischen und ausländischen ärztlichen Sensationen. Wir können es feststellen, dass die Zeitschrift von BUGÁT die wichtigste Quelle vom neunzehnten Jahrhundert für die ungarische Ärztesgeschichte ist.

Nach den Ereignissen am 15. März 1848 beschäftigte sich das Blatt in sehr grossen Umgang mit dem damals in weiten Massen sich entfaltenden ärztlichen Bewegungen und Organisation. Die letzte Nummer der Zeitschrift erschien in Dezember 1848, denn nach der Evakuierung von Buda und Pest von Seiten des revolutionären Kabinettes konnte die Zeitschrift im Jahre 1849 nicht mehr erscheinen.

Das in der Redigierung von Pál BUGÁT beinahe zwanzig Jahre erscheinende Blatt *Orvosi Tár* hat mit seiner Tätigkeit dass es zu einem bedeutendem Forum für die Veröffentlichungen praktischer und wissenschaftlicher Art der heimatischen Ärzten geworden ist, dass es die Auszüge vielen ausländischen therapeutischen Zeitschriften vermittelte, ferner die ungarische ärztliche Sprache im wesentlichen geschaffen hat — den Grund gelegt zur weiteren Entwicklung der ungarischen ärztlichen Wissenschaft und Literatur.